

Nogle bemærkninger til Henning Poulsens doktordisputats vedrørende besættelsesårene 1940-1945

Af Nils Svenningsen

Udenrigsministeriets direktør i besættelsesårene, ambassadør Nils Svenningsen drøfter enkelte punkter i dr. phil. Henning Poulsens disputats »Besættelsesmagten og de danske nazister«. Især rettes opmærksomheden mod udviklingen i oktober–december 1940, og det fremhæves, at en for stærk benyttelse af tyske kilder har ført til uberettiget at hævde, at Gunnar Larsen og Knud Sthyr, skulle have fremsat forslag over for tyske repræsentanter om et ministerium prins Axel med repræsentanter for DNSAP. – »Besættelsesmagten og de danske nazister«, anmeldes side 347.

Den 30. november 1970 forsvarede Henning Poulsen på Aarhus Universitet for den filosofiske doktorgrad sin afhandling om »Besættelsesmagten og de danske nazister« og høstede derved med rette megen ros og anerkendelse for det fortjenstfulde forskerarbejde, han havde nedlagt i sit indholdsrige værk, hvori – vistnok for første gang – dette vigtige spørgsmål fra besættelsesårene er gjort til genstand for en dybtgående historisk undersøgelse og fremstilling. Det er lykkedes dr. Poulsen i denne bog at samle og bearbejde et stort og værdifuldt kildemateriale stammende fra såvel danske som tyske arkiver, og fremstillingen bærer vidne om en forfatter, der er trængt dybt ind i det stof, han behandler. Når emnet giver ham anledning til at komme ind på regeringens forhandlingspolitik, yder han stort set denne politik retfærdighed.

Det emne forfatteren har taget op til behandling, er så vigtigt og så interessant, at det utvivlsomt i kommende tider vil lokke andre historikere til at beskæftige sig dermed, og ingen vil da kunne komme uden om hans bog, der tværtimod vil forblive et grundlæggende værk om emnet.

Da intet menneskeværk er fuldkomment, ville det dog være mere end forbavsende, om der ikke også i Henning Poulsens bog var ting, som kunne give anledning til en kritisk kommentar. De officielle opponenter ved

forsvarshandlingen den 30. november 1970, professorerne Troels Fink og Jörgen Weibull har allerede sat fingeren på enkelte punkter, hvoraf særlig eet ud fra et forskningsteknisk synspunkt må betragtes som væsentligt og – velnok må betegnes som lidt ømt. Men ud over de spørgsmål, til hvilke de to officielle opponenter havde noget at bemærke, forekommer der i afhandlingen på nogle punkter – der ganske vist i forhold til dens emne er af mindre betydning – udtalelser, som det med henblik på bogens fremtidige benyttelse i videnskabeligt forskningsarbejde må anses at være på sin plads at relevare. I sin påskønnelsesværdige stræben efter objektivitet ved behandlingen af tyske kilder, synes forfatteren næsten at have overdrevet hensynet til ikke at gøre de tyske aktører uret.

I.

I kapitlet om forhandlingspolitikken (side 74–97) benyttes side 76 det udtryk, at Danmark »accepterede det tilbud, der var en konsekvens af de tyske forsikringer«. Nu er der vel enighed om, at dr. P. Munch havde ret, når han både under besættelsen og senere med usædvanlig styrke betonedede, at der den 9. april 1940 ikke blev afsluttet nogen overenskomst mellem Danmark og Tyskland, men at forholdet var det, at de tyske krav og den danske regerings beslutning om ved protest mod besættelsen at ordne forholdene i landet under hensyn til dette faktum, indebar tilvejebringelsen af en *modus vivendi*, som *de facto* blev fulgt af både okkupa-tionsmyndighederne og den danske regering. På baggrund heraf havde det været ønskeligt, om forfatteren havde undgået at benytte verbet »acceptere«, der indicerer, at der blev sluttet en overenskomst.

Side 78–79 analyserer forfatteren den tyske erklæring af 9. april om, at Tyskland ikke har til hensigt ved sine foranstaltninger hverken nu eller i fremtiden at antaste kongeriget Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed. Det kan efter hans mening diskuteres, om denne formulering egentlig rummede et løfte, og han hævder, at »den definerede det øjeblikkelige tyske standpunkt, men afskar principielt ikke Tyskland fra senere at indlemme Danmark i riget, sådan som det ville have været tilfældet, hvis udtrykket »ved sine foranstaltninger« (durch ihre Massnahmen), der reducerede erklæringen til en fortolkning af den militære besættelse, ikke havde stået der«. Forfatteren mener med andre ord, at indsættelsen af Klausulen »durch ihre Massnahmen« bevirkede, at adgangen til indlemmelse af Danmark holdtes åben. Tankegangen må vel være den, at der i formuleringen lå en snedig *reservatio mentalis*, et

forbehold om, at Tyskland under andre omstændigheder – men hvilke? – skulle have adgang til at skride til indlemmelse. De »foranstaltninger«, der var tale om, var alle de handlinger, hvorved Tyskland brød ikke-angrebspagten og krænkede vor neutralitet. Hvorledes skulle en klausul om disse folkeretsstridige handlinger kunne udgøre en slags hjemmel til et nyt folkeretsbrud? Denne tankegang giver ingen mening. Men hvad har forfatteren da ment med sin fortolkningsteori?

At den tyske erklærings formulering definerede det øjeblikkelige tyske standpunkt, har forfatteren naturligvis ret i, og at tyskerne til enhver tid havde mulighed for ved et magtsprog at fragå denne erklæring såvel som andre tilsagn, hvad de jo også nogle gange truede med, var en følge af deres militære overherredømme. Men det er jo ikke det, der her er tale om. Det problem, forfatteren rejser, er den juridiske udlægning af erklæringens tekst.

Erklæringen kan ikke godt opfattes som andet end et løfte, hvorved Tyskland forpligtede sig til 1) hverken under besættelsen eller »for fremtiden« (d. v. s. efter en forventet tysk sejr) at ændre 1920-grænsen eller 2) indskrænke Danmarks politiske uafhængighed som selvstændig stat. Sådan blev det jo også under besættelsen opfattet af tyskerne selv – og respekteret af dem, første led af løftet fuldtud, andet led med visse begrænsninger. (Noget andet er, om dette løfte i tilfælde af Tysklands sejr havde holdt, men det behøver vi jo ikke at spekulere på, da den situation lykkeligvis ikke blev aktuel.)

Ordene »durch ihre Massnahmen« står formentlig ubetonet i sammenhængen og kan ikke tillægges nogen selvstændig juridisk betydning. De ord i løftet, der har vægt, er ordene »nu eller for fremtiden«. Deri lå et tilsagn om, at besættelsen skulle være noget forbigående, der ikke påvirkede Danmarks status hverken dengang eller senere.

Henning Poulsen har, skriver han, i den interne tyske diskussion forgæves ledt efter eksempler på, at løftet er blevet brugt som argument for forhandlingspolitikens opretholdelse. At det ikke var tilfældet, kan ikke vække forbavselse. Man forstår i og for sig godt, at løftet til Danmark ikke blev påberåbt af tyske instanser – med desto bedre, eller snarere desto mindre dårlig, samvittighed kunne tyskerne da til enhver tid bryde det – derimod forstår man ikke den af forfatteren hævdede tyske omsorg for ved et snedigt formuleringstrik at gardere sig mod dets rækkevidde.

II.

Bogens kapitel 8 har til overskrift »Aflæsningen«. Her behandler forfatteren på 25 sider udførligt og levende den udvikling, der fra slutningen af oktober 1940 førte til, at den tyske rigsudenrigsminister Ribbentrop den 18. december 1940 bestemte sig til at »afblæse den nazistiske magtovertagelse«. Indledningsvis hævder forfatteren, at det tyske gesandtskab ved begyndelsen af denne periode var klar over, at Ribbentrops svar på en vigtig indberetning fra gesandt Renthe-Fink af 22. oktober om de danske nazisters aspirationer »kunne blive en ordre til at iværksætte Frits Clausens overtagelse af regeringen«. Egentlige forberedelser til en sådan omvæltning af forholdene i Danmark traf gesandtskabet ikke, hævdes det, men et par sonderinger må efter forfatterens mening forstås i denne sammenhæng.

Den ene af disse sonderinger lå i, at legationssekretær Schwarzmann den 17. oktober i en samtale med udenrigsminister Scavenius ventilerede tanken om, at Scavenius indtrådte i et ministerium Frits Clausen, samt i, at der ved en sammenkomst den 4. november i det tyske gesandtskab, hvor Scavenius var til stede, igen blev »talt om samarbejde«. Ved begge disse lejligheder, oplyses det, afslog Scavenius at diskutere sagen.

Det andet tilfælde af sondering, forfatteren omtaler, bestod i en kontakt mellem på den ene side minister Gunnar Larsen og direktør Knud Sthyr og på den anden side Frits Clausen, ovennævnte hr. Schwarzmann, presseattaché Meissner og obergruppenführer Kanstein. Denne kontakt, hvis formål var at vinde klarhed med hensyn til risikoen for et dansk nazistisk fremstød for at opnå regeringsmagten fandt sted ved to herremiddage, den første i Sthyr's hjem den 17. oktober, den anden på restaurant Ny Rosenborg i København den 25. s. m.

Henning Poulsen omtaler disse to middagssammenkomster uden at referere baggrunden derfor, således at læseren let får det indtryk, at der var tale om et initiativ, som Gunnar Larsen og Sthyr tog af egen drift. Det var imidlertid ikke forholdet. Baggrunden var ifølge Sthyr's forklaring for Den parlamentariske Kommission (bind XIII, Fremstillingen side 44) den, at Sthyr under nogle samtaler med Renthe-Fink stærkt havde angrebet de danske nazister og Fritz Clausen, og at Renthe-Fink i den anledning havde spurgt Sthyr om denne da kendte Clausen og til Sthyr's benægtende svar havde bemærket: »Så kunde De da i det mindste gøre Dem den Ulejlighed at træffe ham og danne Dem et Indtryk af Manden«.

Efter disse samtaler mellem Sthyr og Renthe-Fink aftaltes det med Scavenius, at Sthyr og Gunnar Larsen skulle søge kontakt med Frits Clausen med det formål, som ovenfor nævnt. Det var altså Renthe-Fink, som havde givet stødet til, at denne kontakt med Frits Clausen kom i stand, og det var i forståelse med Scavenius, det skete. Om sin stilling til sagen har Scavenius afgivet en udførlig forklaring til Den parlamentariske Kommissionsdomstol, refereret i kommissionens beretning XIII, bilagsbind 1 side 438–445. Det fremgår af denne forklaring, at Scavenius satte pris på, at Gunnar Larsen og Sthyr påtog sig opgaven at sondere Clausen. Han brugte også det udtryk, at han billigede det, ja havde opfordret dem dertil, fordi det var nyttigt at erfare, hvad de danske nazister havde i tanker. Scavenius sagde under afhøringen i kommissionsdomstolen, at når han satte pris på, at Gunnar Larsen og Sthyr var villige til at sondere både hos de tyske og hos de danske nazister, »var det netop, fordi jeg ikke selv ville frem«.

Den her skildrede baggrund for, at Frits Clausen blev inviteret til middagen hos Sthyr den 17. oktober burde have været medtaget i Henning Poulsens fremstilling, thi uden den får læseren ikke noget rigtigt indtryk af, hvorfor Gunnar Larsen og Sthyr kommer ind i billedet. De to herrer optrådte altså i virkeligheden som Scavenius' befuldmægtigede.

Vi kommer nu til spørgsmålet om, hvad der passerede ved de to middagssammenkomster. Herom foreligger dels danske, dels tyske kilder. De danske kilder består i forklaringer afgivet til Den parlamentariske Kommissionsdomstol af Erik Scavenius, Gunnar Larsen, Knud Sthyr og fhv. kontorchef Peschardt. De tyske kilder er forklaringer for kommissionen af Renthe-Fink og Meissner samt tre skriftlige referater, to udarbejdet af Meissner om de to middagsmøder, det tredje af Schwarzmänn om mødet den 25. oktober. Både de danske og de tyske forklaringer findes i det ovennævnte bilagsbind til Kommissionsberetning XIII, side 416–492. De tre referater er gengivet i samme bind side 350, 356 og 357.

I middagen den 17. oktober deltog, foruden Sthyr og Gunnar Larsen, Frits Clausen, Meissner og Schwarzmänn samt en grosserer Bojsen-Møller. Tilstede ved middagen den 25. s. m. var Sthyr, Gunnar Larsen, kontorchef Peschardt, Frits Clausen, Meissner og Schwarzmänn samt Kanstein. Det førstnævnte af disse to middagsmøder blev totalt mislykket på grund af, at Frits Clausen var i den grad under påvirkning af spiritus, at han ikke var i stand til at føre en fornuftig samtale. Derfor arrangeredes efter ønske af Kanstein middagen den 25. oktober.

I sin ovennævnte indberetning til Berlin af 22. oktober hævdede

Renthe-Fink, skriver Henning Poulsen, at det var muligt uden tysk indgreb at få samlingsregeringen afløst af en overgangsregering, hvori nazisterne var repræsenteret, og at dette flere gange var foreslået af danske politiske kredse. Dette må, mener forfatteren, »vise hen til et forslag, Gunnar Larsen og Sthyr denne aften (den 17. oktober) fremsatte om et ministerium under prins Axels ledelse med to repræsentanter for DNSAP«. Vi er her ved det centrale punkt i spørgsmålet om, hvad der skete ved denne middagssammenkomst. Ifølge de tyske kilder blev et sådant forslag fremsat af de to herrer, medens dette på det bestemteste bestrides af disse og afvises som utænkeligt af Scavenius.

Som det fremgår af de nys citerede linier i Henning Poulsens bog (s. 221), tillægger forfatteren de tyske kilder afgørende vægt, idet det kort og godt fremstilles som et faktum, at forslaget blev fremsat. De danske benægtelser af, at noget sådant skete, negligerer forfatteren, hvilket fremgår dels af de citerede ord dels af den omstændighed, at de overhovedet ikke omtales i selve fremstillingen, men henvises til en note bag i bogen (note 6, side 451). Af denne note fremgår, at Frits Clausen og Meissner ifølge de danske forklaringer ved sammenkomsten den 17. oktober havde været stærkt berusede, og at Meissners referat var ganske misvisende, men disse oplysninger, der stammer fra de danske kilder, synes forfatteren altså ikke at tillægge nogen betydning. Er dette rimeligt og retfærdigt?

Lad os for at få klarhed over dette spørgsmål se lidt nærmere på både de tyske og de danske kilder.

De tyske kilder

Den vigtigste tyske kilde er Meissners og Schwarzmans referater. I Meissners første referat omtales først Gunnar Larsens bekymringer med hensyn til Danmarks økonomi »i den kommende vinter«, og derefter hedder det ordret:

»Infolgedessen sieht er sehr grosse Schwierigkeiten voraus und äusserte, dass eine erklärte deutschfreundliche Regierung nicht mit diesen Schwierigkeiten belastet werden dürfe. Er ist aber auch nicht dafür, dass Staatsminister Stauning mit der jetzigen Regierung noch eine lange Lebensfrist erhält.

Daher wurde von Larsen und Sthyr Dr. Clausen der Vorschlag gemacht, einem Übergangskabinett mit Prinz Aksel als Staatsminister ein gewisses Wohlbefinden entgegenzubringen. In diesem Kabinett sollen den dänischen Nationalsozialisten zwei Ministerposten zur freien Verfügung eingeräumt werden. Clausen hat zu diesem Vorschlag eine Bedenkzeit gefordert. In der nächsten Woche will er Gunnar Larsen und Sthyr eine Antwort geben.«

I de to referater om middagen den 25. oktober omtales igen »planen«

om en Prins Axel-regering med et par danske nazistiske ministre, og det hævdes, at Sthyr og Gunnar Larsen var optimistiske med hensyn til spørgsmålet om planens gennemførlighed, særlig også hvad angår Kongens billigelse af en sådan overgangsregering, som skulle »bane vejen for en Frits Clausen regering«. Sthyr skulle have sagt, at Scavenius og Gunnar Larsen allerede i nogen tid havde arbejdet på denne plan. Om deres eget syn på planen siger de to referenter, at de havde stillet sig skeptisk.

I sin mundtlige forklaring om sammenkomsten den 17. oktober hævdede *Meissner*, at det var ved denne, han for første gang hørte om en Prins Axel-regering, og videre sagde han bl. a., at han havde »den Mistanke, navnlig til Sthyr, at han har arrangeret denne Middag og er fremkommet med et Projekt bare for at prøve at lokke ud af Clausen, om han maaske havde videregaaende Aftaler med Tyskerne.«

På et spørgsmål af forhørsdommeren, om der var tale om en forhandling, svarede *Meissner*:

»Nej, det var det ikke; det var lidt løsere i Formen, og jeg synes ikke, at Spørgsmaalet blev fremført i en absolut konkret Form.«

Dommeren udtalte derefter:

»Clausen refererer det nemlig paa den Maade, at han var meget klar over, at han var inviteret med, for at han skulde føles paa Pulsen, *men der blev dog ikke fremsat Forslag og heller ikke taget Beslutninger af nogen Art* (udhævet her), det udartede sig nærmest til en Slags Drikkegilde, hvor der ikke skete alvorligere Ting.«

I sine mundtlige kommentarer til referatet af møde nr. 2 sagde *Meissner* under afhøringen bl. a.,

»at hvis man havde taget disse Samtaler alvorligt, vilde der sikkert være gaaet en Indberetning til det tyske Udenrigsministerium i Berlin. Vi var jo temmelig flittige med at indberette om alle mulige Smaahistorier, og dette her har vi ikke indberettet.«

Til en bemærkning fra et medlem af domstolen om, at Sthyr og Gunnar Larsen ifølge Schwarzmanns referat mente det alvorligt med Prins Axel-planen, svarede *Meissner* meget spontant:

»Men dertil kan jeg sige med fast Overbevisning, at det, som Gunnar Larsen og Sthyr mindst ønskede, var naturligvis en nationalsocialistisk Regering. Motivet for deres Handlinger er udelukkende at forhindre en ren nationalsocialistisk Regering eller en Quisling-Løsning for Danmark. . . . I hvert Fald er der det at sige til baade Gunnar Larsens og Direktør Sthyr's Holdning, at de aldeles ikke var interesserede i at fremme de danske Nationalsocialister.«

Ved afhøringen af *Renthe-Fink* indskrænkede denne sig til udtalelser af mere generel karakter som f. ex. denne:

»Nej, jeg har aldrig anset Gunnar Larsen for en overbevist Tilhænger af en tyskorienteret Politik, men det har jeg ikke antaget om noget Medlem af den danske Regering, heller ikke Scavenius.«

Om Sthyr udtalte *Renthe-Fink*, at han altid var gået ind for, »at Stauning skulde holdes«, og at Sthyr's ønske var »at forhindre, at der kom en nationalsocialistisk Regering«.

De danske kilder

Af de danske kilder er der først afhøringen af *Scavenius*. Efter nogle indledende spørgsmål og svar overrakte dommeren *Scavenius* Schwarman's referat af samtalen med *Scavenius* den 17. oktober, som konkluderede i, »at man fra tysk Side ikke skulde gøre sig for store Illusioner med Hensyn til hans (*Scavenius*) Popularitet i et Clausen-Kabinet«. Efter at have læst dette papir udbrød *Scavenius*:

»Gud Fader bevare os! Det viser bedst den Mangel paa Forstaaelse; at bringe mig i Forbindelse med Frits Clausen! At han overhovedet kunne opfatte det saaledes, at jeg kunde tænke mig det! Tværtimod.«

Til Meissners referat om middagen den 17. oktober udtalte *Scavenius*:

»Naa, her kommer Prins Axel. Han var Ingeniørernes Kandidat til Statsministerposten. Jeg mener, at hvis Prins Axel er bragt ind, maa det være af Tyskerne; man kan ikke vel tænke sig, at et Medlem af Ministeriet skulde have bragt Prins Axel ind eller overhovedet interesseret sig for en saadan Kombination. Det udelukker hans Stilling i Ministeriet, mener jeg.«

og lidt senere:

»Jeg har aldrig haft Eksempler paa, at Gunnar Larsen var illoyal over for mig. Han har aldrig dengang nævnt noget saadant (Prins Axel-planen), saa jeg er utilbøjelig til at tro det.«

Forevist de tyske referater fra mødet den 25. oktober kom der et nyt irriteret udbrud af *Scavenius*: »man behandler mig som en Pakke, man flytter med sikke noget Sludder«, hvorpå han betegnede indholdet som »kolossalt diletantisk«.

Fra afhøringen af *Gunnar Larsen* er der grund til at hæfte sig ved hans udtalelse om, at han meget vel erindrede middagen den 17. oktober, »men ikke sådan som den er gengivet her« (i Meissners referat). *Gunnar Larsen* havde, sagde han, været med til at gøre *Frits Clausen* »mindrevær-

dig over for Tyskerne og klaget over ham som en Umulius«, hvorfor tyskerne havde ønsket, »at vi i alle Tilfælde saa ham sammen med dem«. Ved ankomsten til middagen havde Frits Clausen været beruset, og da man rejste sig fra bordet, »var han saa drukken, rent ud sagt, at han ikke kunde gaa lige«, hvorfor der ikke kunne være tale om nogen som helst form for fornuftig samtale. Tanken om at optage to nazister i samlingsregeringen betegnede Gunnar Larsen som »noget rent Sludder«, og Meissner karakteriserede han som »vel nok den mest fantasifulde og vel en af de mest intrigante Herrer, der overhovedet var heroppe fra tysk Side under Besættelsen, saa alt for alvorligt og bogstaveligt vil jeg dog ikke mene man bør tage hans Referat«.

Om det forslag, Gunnar Larsen og Sthyr skulle have gjort Frits Clausen udtalte Gunnar Larsen, foreholdt Meissners referat:

»Men alene den Maade, det er sat op paa, viser, at det kan ikke have været rigtigt, for det vilde have været ganske umuligt at præsentere saadan noget for Frits Clausen i den Tilstand, han var i.«

På et spørgsmål af dommeren om, hvordan man kom ind på Prins Axel, svarede Gunnar Larsen:

»Det tør jeg ikke sige, men jeg tror, det var en Tanke, udkastet af Meissner ved en eller anden Lejlighed. Jeg har ikke Erindring om, at den var fremkaldt ved en af disse Middage, men en Erindring om, at den var fremsat i Efteraaret 1940; men min Erindring er, at den er fremsat af Meissner.«

I flere ytringer senere under afhøringen fastholdt Gunnar Larsen kategorisk, at han aldrig havde fremsat noget forslag om en Prins Axel-regering, og at han aldrig havde arbejdet med nogen plan desangående. Han vilde ikke bestride, at tanken derom havde været diskuteret, men han tog afstand fra, at den skulle have været fremført af ham selv eller af Sthyr. Den var af tysk oprindelse.

Gunnar Larsen benægtede rigtigheden af de to tyske referater af møde nr. 2. Der havde ham bekendt aldrig været arbejdet med en Prins Axel-plan, men det var hans indtryk »at noget i den Retning vilde det maaske passe de Herrer meget godt at referere til Berlin«. Derefter udspandt der sig følgende replikskifte:

»Dommeren: Men her staar, at Ingeniøren har talt med Prins Axel om denne Regeringsdannelse.

Gunnar Larsen: Det har jeg ikke. Jeg kan have nævnt overfor Prins Axel, at hans Navn er nævnt, den Mulighed kan foreligge, men at jeg skulde have talt med ham

Dommeren: Saa staar der videre: »Dieser soll bereit sein, eine »Übergangs«-

Regierung zu bilden, und der König soll seine vorläufige Zustimmung gegeben haben.«

Gunnar Larsen: Det er ganske udelukket, totalt udelukket.

Dommeren: Det gaar meget videre i

Gunnar Larsen: Ja, det gør det i deres Referat, men jeg har aldrig indhentet Prins Axels Indforstaaelse, end mindre Kongens.«

Afhøringen af *Sthyr* begyndte med, at han gjorde rede for sin tilknytning til udenrigsministeriet som formand for ministeriets rådgivende handelspolitiske udvalg, samt for sit samarbejde med Erik Scavenius og for den opgave, der tilfaldt ham at være en slags mellemmand mellem Scavenius og det tyske gesandtskab, særlig i perioden fra afbrydelsen af toldunionsforhandlingerne i august 1940 til begyndelsen af året 1941, en periode, hvor der var lidt kold luft mellem den danske udenrigsminister og den tyske gesandt.

Adspurgt af dommeren om sit syn på Meissner og Schwarzmann svarede *Sthyr*, at disse to unge tjenestemænd var meget ærgerrige, og at de efter hans opfattelse ønskede deres stillinger ved gesandtskabet som et springbræt for senere advancement.

Om sammenkomsten den 17. oktober forklarede *Sthyr*, at Frits Clausen og de tyske herrer allerede ved ankomsten havde været mer eller mindre påvirkede af spiritus, og at der overhovedet ikke fandt nogen politisk diskussion sted. *Sthyr* kunne roligt sige, at nogen plan om Prins Axel-regering ikke havde været fremme, »det kunne aldrig falde mig ind at drøfte den Slags Ting med Tyskerne bag Scavenius ryg, aldrig«.

Atter ved denne afhøring mindede dommeren om, »at vi fra Frits Clausens Side har faaet bekræftet, at der *ikke førtes Forhandlinger om noget*, . . (udhævet her), fordi det udartede til et Drikkegilde, siger han«. Efter *Sthyr*s mening var ogsaa Meissner beruset. På grund af Frits Clausens tilstand mislykkedes det fuldstændig for Tyskerne at opnå, at *Sthyr* og Gunnar Larsen fik et bedre indtryk af ham.

Læsningen af de tyske referater af møde nr. 2 gav *Sthyr* anledning til med hæftighed at gentage om Prins Axel-planen, at han aldrig nogensinde havde foretaget noget som helst skridt i den retning.

Følgende replikskifte fra afhøringen skal citeres:

»*Dommeren:* Og saa rejser sig det Spørgsmaal: Har det været inden for Deres Tanker at bane Vej for en Clausen-Regering?

Sthyr: Har man ikke af det, jeg har læst op af Scavenius' Bog her, et tydeligt Indtryk af, at jeg betragtede det som den største Ulykke for Danmark, hvis man fik en Clausen-Regering?

Dommeren: Og hvorledes var Gunnar Larsens Stilling?

Sthyr: Det var den samme. I Dagene efter de to Samtaler med Schwarzmann og Renthe-Fink, som er omtalt hos Scavenius, benyttede jeg enhver Lejlighed til at sige: lad være med det, det gaar aldrig godt, giv det op og drop Personen Clausen; og saa er det, han siger: ja, men Herregud, tal dog med ham. Jeg har altid over for Renthe-Fink sagt, at det vilde være den største Ulykke for Danmark, om man fik en Clausen-Regering. Nu er Frits Clausen jo død, saa man skal ikke sparke mere til ham, men

Dommeren: Man lægger jo mærke til, at baade Meissner og Schwarzmann siger – den ene: »bane Vej for« en Clausen-Regering, den anden: »gøre fri Bane for« en Clausen-Regering. Der er to Muligheder. Enten er de Udtalelser faldet, eller ogsaa har de Herrer, da de sidder i Gesandtskabet og skriver Rapporterne, samarbejdet om det.

Sthyr: Jeg maa sige, naar jeg læser de to Referater, synes jeg, man maa tænke sig, at de bagefter har snakket lidt om: Hvad skal man nu indberette til Berlin? Og mit Indtryk er endvidere det, at de ønsker at faa en Fjer i Hatten ved at kunne indberette til Berlin, at de har ført disse Samtaler.«

Sthyr påpegede under den fortsatte afhøring, at de to tyske referater stod i en skærende modsætning til det, som var nedfældet angående to forudgående officielle samtaler med Schwarzmann og med Renthe-Fink.

Ved afhøringen af *Peschardt* fremkom ikke oplysninger af nogen betydning ud over, at han karakteriserede Meissner som »en meget vidtløftig Herre, der digtede mange Ting, idet han formodentlig på en eller anden Maade skulle torpedere Renthe-Fink«. *Peschardt* brugte også ordet »fantasifuld« om Meissner og mente ikke, at man skulle tillægge hans beretninger megen vægt.

Vurdering af kilderne

I det foregående er i store træk anført og gjort rede for de kilder, på grundlag af hvilke vi i dag er henvist til at vurdere spørgsmålet om, hvad der skete på de to middagsmøder med hensyn til det påståede danske forslag om en Prins Axel-regering med et par nazistiske ministre som overgang til en ren dansk nazistisk regering i Danmark. Desværre foreligger der ikke fra tiden omkring de to møder noget skriftligt dansk referat af dem og en dokumentarisk bevisførelse er altså udelukket. Men dette er jo ikke ensbetydende med, at man uden videre må acceptere de tre tyske referater som sandhedsbeviser og ganske se bort fra de danske forklaringer over for Den parlamentariske Kommission. Det gør, som nævnt tidligere, Henning Poulsen. Når han i noten bag i bogen anfører tre ting til støtte for de tyske påstande og dermed til imødegåelse af de danske forklaringer, må det vel være, fordi han anser dem for væsentlige. Vi må derfor først se lidt nærmere på disse tre momenter:

a. Forslaget om en Prins Axel-regering, som påstås at være blevet fremsat på middagsmødet den 17. oktober, genfindes, oplyses det i noten, i de to tyske referater af middag nr. 2 den 25. s. m.

Hertil er at bemærke: Når de tyske deltagere i den første middag en gang havde lanceret teorien om det påståede danske forslag og nedfældet den skriftligt, ville det have været mærkeligt, om de ikke havde fastholdt den i referaterne af den anden middag. At de gjorde det var ud fra deres synspunkter kun logisk og beviser i og for sig ingenting. –

b. Harald Petersen (justitsminister 1940–1941) har i 1948 forklaret, at Gunnar Larsen i efteråret 1940 over for ham havde nævnt »en regering Prins Axel som alternativ til en nazistisk regering«.

Hertil er at bemærke: Det var på et spørgsmål af Harald Petersen om et sådant alternativ, at Gunnar Larsen ifølge Harald Petersens vidneforklaring for kommissionsdomstolen svarede: »Ja, der er jo den Mulighed, at Prins Axel kunde anvendes som Statsminister, og det maa vi ihvert Fald arbejde paa, hvis Tyskerne holder fast ved deres«. Og videre på et spørgsmål af Harald Petersen om der ikke var en redning for os, »er der ingen Udvej«?: »Jo, man haaber inden for visse Kredse, at man i hvert Fald kan dreje det paa den Maade, at man faar Tyskerne til at respektere Prins Axel«. (Parl. kom. XIII Bind 1, side 491, venstre spalte). – Disse udtalelser af Gunnar Larsen over for Harald Petersen indeholder intet bevis for, at nogen Prins Axel-plan skulle være fremsat over for tyskerne, og endnu mindre for, at planen omfattede en regering med to nazister. Med udtrykket »alternativ« kan de to deltagere i dette replikskifte slet ikke have tænkt på en Prins Axel-regering som den, de tyske beskyldninger gik ud på, men på en rent dansk national regering med prinsen som chef. En sådan ordning var der jo mange »gode danske« der ønskede, jfr. herom nedenfor punkt 3.

c. Også Kanstein, der deltog i mødet den 25. oktober, bekræfter, oplyses det endelig i noten, at forslaget var fremme. Kilden hertil er akterne i Frits Clausen sagen.

Hertil er at bemærke: denne kilde har ikke kunnet kontrolleres, men ordene »var fremme« er et vagt udtryk, der i sig selv intet beviser om, hvad der blev sagt eller af hvem.

Når man herefter skal søge at nå frem til en vurdering af de mundtlige forklaringer, som er blevet afgivet over for Den parlamentariske Kommissionsdomstol af de to i sagen implicerede regeringsmedlemmer

og den højt betroede formand for udenrigsministeriets rådgivende handelspolitiske udvalg, må følgende forhold tages i betragtning:

1. Den kontakt, som Gunnar Larsen og Sthyr tog med Frits Clausen ved de to middage, var et udslag af forhandlingspolitikken. Denne politik, som blev startet under udenrigsminister P. Munch den 9. april, gik ud på under de ændrede betingelser at bevare regeringsmagten og alt offentligt styre i Danmark på danske hænder, og dens fornemste mål var derfor at forhindre tysk og/eller dansk-nazistisk overtagelse af eller indblanding i statsledelsen. Forhandlingspolitikken fortsattes efter 8. juli under Erik Scavenius' ledelse. Den nye udenrigsminister fandt det ganske vist i noget højere grad end sin forgænger opportunt at imødekomme tyske ønsker, men hans indstilling over for den nazistiske ideologi og politik var den samme som Munchs. Under hele besættelsen var det et kardinalpunkt i dansk politik at afvise ethvert krav eller ønske om et dansk Quisling-regime eller tysk krigsadministration, koste hvad det ville. Da den danske nazisme med Frits Clausen som »fører« i efteråret 1940 vejrede muligheden for en magtovertagelse og på forskellig måde gik til aktion, måtte man i den danske statsledelse nære alvorlig bekymring for, hvad der kunne komme ud deraf. For udenrigsministeren og hans nærmeste medarbejdere blev det derfor en vigtig opgave på dette tidspunkt at intensivere modstanden mod de danske nazisters aspirationer, og det gjorde man bl. a. ved forsøg på at overbevise den tyske gesandt om Frits Clausens og hele den danske nazistklikes ringe standard, såvel politisk som menneskeligt. Den samtale, hvorunder Renthe-Fink over for Sthyr gav stødet til kontakten med Frits Clausen, var netop et led i sådanne bestræbelser. – På baggrund af forhandlingspolitikken fundamentale princip er det i aller højeste grad usandsynligt, at man fra ansvarlig dansk side skulle have handlet stik imod dette princip ved at stille forslag om en Prins Axel-regering med nazistiske ministre som overgang til en ren Quislingregering under Frits Clausens ledelse.

2. Sthyr og Gunnar Larsen hørte til Erik Scavenius' nærmeste medarbejdere og optrådte altid i forståelse med og efter samråd med deres chef, med hvem de dagligt konfererede. De agerede så at sige i alt hvad de foretog sig i politiske sager på Scavenius vegne.

Fra samarbejdet under 1. verdenskrig, hvor Sthyr i sin egenskab af kontorchef i udenrigsministeriet havde gjort en så stor indsats, navnlig i handelsforhandlingerne med Tyskland, bestod der mellem ham og Scavenius et fortrolighedsforhold, som bevirkede, at de to mænd, der nu

under 2. verdenskrig igen mødtes på den udenrigspolitiske arena, følte sig gensidig knyttet til hinanden i et samarbejde til gavn for landet, nu blot under endnu vanskeligere forhold end første gang. Sthyr nærrede stor beundring og hengivenhed for Scavenius og ønskede kun at være hans loyale medarbejder i forhandlingspolitikken.

Nu ved vi, som også omtalt af Henning Poulsen, at Scavenius den 17. oktober om formiddagen havde haft en samtale med Schwarzmans og derunder afvist at diskutere spørgsmålet om et regeringssamarbejde med nazisterne. Om denne samtale og Scavenius' svar til Schwarzmans var Gunnar Larsen og Sthyr underrettet. Om aftenen samme dag holdtes den første middag med Frits Clausen. Tanken om, at Sthyr og Gunnar Larsen ved denne lejlighed skulle have lanceret det forslag om en Prins Axel-regering, de beskyldes for – stik imod Scavenius' svar til Schwarzmans nogle få timer forinden! – er simpelthen grotesk. Vel taltes der på den tid i visse danske kredse en del om, hvordan man ved hjælp af en ny regering bedst kunne »redde fædrelandet« og vel var en af de måder man diskuterede en Prins Axel-regering (jfr. nedenfor punkt 3), men at kombinere Prinsen, hvis anti-nazistiske indstilling var velkendt, som regeringschef med nazistiske ministerkolleger! – i et forslag til Frits Clausen og tyske udenrigstjenestemænd! – til forberedelse af en ren Quisling-regering! – fremsat af en dansk kabinetsminister og en højt betroet medarbejder i udenrigsministeriet! – umiddelbart efter at Scavenius havde sagt fra til Schwarzmans! – det lyder så utroligt, at det i virkeligheden i sin komplette usandsynlighed dementerer sig selv.

3. Det bør i forbindelse med foranstående punkt ikke overses, hvad formålet var, når den såkaldte Højgaard-kreds i efteråret 1940 lancerede ideen om en Prins Axel-regering. Denne idé, der i oktober måned var et samtaleemne i visse danske kredse, udsprang af initiativtagernes utilfredshed med 8. juli-erklæringen og med Erik Scavenius' politik, og det de ønskede var ved hjælp af en Prins Axel-regering at komme af med Scavenius. De fandt ikke forhandlingspolitikken tilstrækkelig fast over for besættelsesmagten og anså Prins Axel for manden, der som regeringschef med en ny udenrigsminister i højere grad kunne hævde landets »selvstændighed« og varetage dets »vitale interesser«, kort sagt kunne indtage en mere afvisende holdning over for tyskerne. Højgaard-kredsens formål var altså at »bruge« Prins Axel til det diametralt modsatte af det, som ifølge de tyske referater skulle have været hensigten med en Prins Axel-regering.

Uden nærmere kendskab til Højgaard-kredsens virkelige formål hav-

de Meissner og Schwarzmans utvivlsomt hørt rygter om, at en Prins Axel-regering var på tale, og har da efter al sandsynlighed grebet prinsens navn som et udgangspunkt for deres fantasifulde kombinationer om en »nazi-venlig« regering under hans ledelse. – Sthyr og Gunnar Larsen derimod vidste, hvad formålet var med Højgaard-kredsens idé, og var tillige fuldstændig klar over Prins Axels politiske indstilling. At de til trods herfor skulle have gjort Frits Clausen det påståede forslag er simpelt hen en absurd tanke.

Som overbeviste tilhængere af Scavenius' forhandlingspolitik måtte de være imod en plan (Højgaard-kredsens) om at styrte Stauning og Scavenius ved hjælp af Prins Axel, og på den anden side kunne de ikke være i tvivl om, at prinsen aldeles ikke ville være til fals som chef for en regering som den, de to tyskere fablede om i deres referater af sammenkomsterne med Frits Clausen.

4. Det usandsynlige, for ikke at sige tåbelige, i de tyske påstande træder særdeles tydeligt frem, når vi ser nærmere på indholdet af de tyske referater af middagen den 25. oktober. De enkeltheder, der »afsløres« i disse aktstykker, er af en sådan art, at de kun synes at kunne forklares som udslag af koncipisternes frie fabulering.

Ifølge disse referater skulle Sthyr og Gunnar Larsen ugen mellem de to sammenkomster have arbejdet videre med »planen« og skulle så nu (25. oktober) have stillet Frits Clausen det direkte spørgsmål, om han var rede til at »medarbejde« i en Prins Axel-regering, og Sthyr skulle have »præciseret« fremgangsmåden ved dannelsen af en sådan regering: først skulle man via de fire store partier bevæge Stauning-regeringen til at træde tilbage; så skulle de fire partier i den nye regering repræsenteres af andre personer end de nuværende, og så skulle altså et par nazister, deriblandt Clausen selv, indtræde, alt med prinsen som regeringschef.

Ifølge Sthyr's erklæring, hedder det i referatet af Meissner, skulle Scavenius og Gunnar Larsen allerede nogen tid have arbejdet med denne plan. Og videre: Sthyr syntes overbevist om, at Kongen ville udnævne et sådant kabinet! Ifølge Schwarzmans referat skulle Kongen ovenikøbet allerede have givet sin »vorläufige Zustimmung« til planen! Og ifølge samme referat var det meningen, at både Scavenius og Gunnar Larsen skulle optages i den nye regering. Ikke et eneste led i dette aktionsprogram bærer sandsynlighedens præg. Schwarzmans finder det påkrævet at tilføje, at man af Sthyr's og Gunnar Larsens udtalelser kunne slutte, »at denne plan er alvorlig ment«, som om denne bemærkning

skulle kunne gøre referatet mere troværdigt. Schwarzmans røber tværtimod med denne tilføjelse sin egen tvivl om troværdigheden af den fantastiske historie, han og Meissner har bragt til torvs.

5. De tyske forklaringer for Den parlamentariske Kommission indeholder visse momenter, der støtter de danske forklaringer om, at »Prins Axel-planen« ikke er blevet og ikke kan være blevet fremsat. Under afhøringen bagatelliserede Meissner betydningen af de udtalelser, som ifølge de skriftlige referater skulle være fremsat ved de to middage, og trak forsåvidt i land, som han – foreholdt Schwarzmans passus om, at planen var alvorlig ment – med eftertryk bekendte sin faste overbevisning om, at det Sthyr og Gunnar Larsen mindst af alt ønskede var en nazistregning, at de tværtimod kun ønskede at forhindre noget sådant, og at de »aldeles ikke var interesseret i at fremme de danske Nationalsocialister«. Kan man få dette til at rime med det, der hævdes i de tyske skriftlige referater? – Skulle de to danske herrer have fremsat en detaljeret plan til forberedelse af det, de selv »mindst af alt ønskede«, en dansk naziregning?! Og som deres chef, Erik Scavenius netop havde taget afstand fra! Meissner har i virkeligheden i sin mundtlige forklaring selv demeneret sine skriftlige referater.

Også Renthe-Fink gav under afhøringen udtryk for det samme syn på de to danske mænds politiske indstilling, som Meissner havde bekendt sig til. Renthe-Fink havde ikke »aflagt Referat til Berlin om alle disse Samtaler, der blev ført. Jeg har kun opfattet dem som en Diversion eller som en Rekognoscering«. Referaterne fra sine to underordnede har Renthe-Fink øjensynlig opfattet som *for* usandsynlige til at blive taget alvorligt.

6. Af betydning ved sagens vurdering er det endvidere at erindre sig dels formålet med de to middagsmøder, dels deres karakter og den atmosfære, hvori de fandt sted. Formålet var ikke at drøfte en regeringsomdannelse, men udelukkende at møde Frits Clausen for at føle ham på tænderne og få et indtryk af hans personlighed. Skulle de danske deltagere da i den grad have glemt dette formål, at de kastede sig ud i en storpolitisk »plan«, som kunne have fået skæbnsvangre følger? Og hvad atmosfæren angår, ved vi jo fra afhøringerne, at Frits Clausen ved den første middag var så beruset, at han ikke kunne føre en fornuftig samtale. Over for en mand i hans tilstand finder man vel ikke på at fremsætte politiske planer.

Ved middag nr. 2 var atmosfæren åbenbart noget bedre. Den kom

som omtalt i stand efter ønske af Kanstein, fordi den første sammenkomst var blevet en fiasko. I omtalen af Kansteins deltagelse savnes i Henning Poulsens bog oplysning om, hvad denne, den eneste virkelig fornuftige af de tyske deltagere har forklaret om forløbet af samtalerne, ud over at han som ovenfor omtalt har bekræftet, at forslaget om en Prins Axel-regering »var fremme«, et udtryk, som jo ikke oplyser noget om ved hvis initiativ og på hvilken måde, det kom frem. Havde der foreligget holdepunkter for at hævde, at Kanstein havde tilsluttet sig fremstillingen i de tyske skriftlige referater, var dette utvivlsomt blevet anført af Henning Poulsen.

7. På et enkelt punkt ud over det ovenfor om Harald Petersens vidneforklaring omtalte er hans forklaring for kommissionsdomstolen af betydning. Han blev af dommeren spurgt om, hvad han mente om tyskerens beskyldning, at Gunnar Larsen arbejdede på at få Stauning væk. Kunne det være rigtigt? Svaret kom meget præcist: »Absolut ikke. Det vil jeg tro har ligget Gunnar Larsen så fjernt som noget, at han skulde arbejde på at få ham væk. Det må være en fuldstændig Forvrængning af Billedet fra tysk Side«. Dette vidnesbyrd ligger, som det vil bemærkes, ganske på linie med Renthe-Finks ovenfor refererede udtalelse om, at Sthyr altid var gået ind for, »at Stauning skulde holdes«. Er det herefter antageligt, at Sthyr ved middag nr. 2 skulle have foreslået Staunings tilbagetræden som led i Prins Axel-»planens« gennemførelse?

8. Af hvad ovenfor er refereret om afhøringerne ved kommissionsdomstolen fremgår, at der foreligger et indirekte vidnesbyrd fra Frits Clausen selv om middagen den 17. oktober, idet dommeren to gange, nemlig dels ved afhøringen af Meissner, dels da Sthyr afgav sin forklaring, henviste til Clausens udsagn desangående, et udsagn, som absolut ikke er i favør af de to unge tyskeres beretninger: »... han (Clausen) var meget klar over, at han var inviteret med for at han skulle føles paa Pulsen«, og videre: »men der blev dog ikke fremsat Forslag og heller ikke taget Beslutninger af nogen Art«, og endelig: »det udartede sig nærmest til en Slags Drikkegilde, hvor der ikke skete alvorligere Ting«.

9. Endelig må man tænke på, hvem forfatterne af de tyske referater var. Det var to unge tyske nazister, som var ivrige tilhængere af den nazistiske ideologi, og som var ude efter at gøre karriere. De karakteriseres begge som ærgerrige, og om Meissner hævdes det, at han var fantasifuld og ikke pålidelig. At de var inficeret af nazismens »ånd« og

indoctrineret i dens arbejdsmetoder, kan man tage for givet. De var sikkert interesserede i efter et møde med høje danske regeringsrepræsentanter at rapportere om noget sensationelt, og hvad kunne det skade dem at lancere en historie om den danske »Prins Axel-plan«? – at lade deres chef få den opfattelse, at Sthyr og Gunnar Larsen nu var ved at blive nazi-venlige?

I betragtning af, hvad ovenfor er anført, er det ikke så mærkeligt, at såvel Scavenius som Gunnar Larsen og Sthyr enstemmigt og uden den mindste vaklen afviste de to unge tyske tjenestemænds beskyldninger. At Scavenius gjorde det med ironi og irritation og Sthyr med harme og indignation, medens formen for Gunnar Larsens afvisning måske var lidt mere tør, men ikke mindre fast, svarer godt nok til forskellen i temperament hos dem.

Når de tre danske mænd i høje og ansvarsfulde stillinger i den daværende danske statsledelse så kategorisk tilbageviser en teori, der i sig selv bærer præg af den mest skærende usandsynlighed, og når der tilmed i de tyske forklaringer er visse væsentlige momenter, som svækker denne teori, synes det at være en særdeles betænkelig ting, ja i virkeligheden helt uholdbart og uretfærdigt at acceptere den og dermed lade hånt om de danske forklaringer. *Disse må stå til troende*. Det er det resultat en omhyggelig prøvelse af sagens samtlige omstændigheder må føre til.

Så meget om sagens realitet. Hvad formaliteten angår, er det under alle omstændigheder beklageligt, at Henning Poulsen har tillagt de danske forklaringer en så ringe betydning, at de ikke refereres i selve fremstillingen, men kun omtales i en note bag i bogen og tilmed affærdiges med et par meget kortfattede bemærkninger.

III.

Kapitel 10 i Henning Poulsens bog, side 264–297, handler om »Frikorps Danmark«. Side 282 nederst – 283 øverst skriver forfatteren: »Der blev altså givet frit løb for hvervningen, og der må også siges at have ligget godt og vel en halv godkendelse af frikorpset i den meddelelse, udenrigsministeriets pressebureau udsendte 2. juli 1941«.

For den, der var med i forhandlingerne om disse forhold, skurrer udtrykket »givet frit løb« lidt i ørerne, når man véd, at et mere dækkende udtryk havde været, at der »ikke blev lagt hvervningen hindringer i vejen«, men lad nu det være, hvad det vil. Derimod er der grund til med hen-

syn til »en halv godkendelse af frikorpset« at gøre følgende bemærkninger:

Det var den danske regering magtpåliggende hverken at give en hel eller en halv anerkendelse af frikorpset. Den ville indskrænke sig til at indrømme de militærpersoner, der meldte sig til korpset, visse faciliteter, hvoraf den vigtigste var at lade dem træde uden for nummer med ret til senere at genindtræde. Tyskerne og de danske nazister ville gerne give det udseende af, at korpset var anerkendt af regeringen. Med dette for øje forelagde en repræsentant for D.N.S.A.P. med støtte af det tyske gesandtskab udenrigsministeriet et udkast til en pressemeddelelse, der bl. a. indeholdt følgende passus: »Frikorps Danmark, som er oprettet med den kgl. danske Regerings Billigelse, kæmper for et nyt Europa og for Danmarks Sag – imod Kommunismen«. Herimod protesterede udenrigsministeriet og foranledigede, at hele den citerede passus, altså også ordene om korpsets kampmål, blev slettet. Til gengæld accepterede man en »tør« pressemeddelelse om, at det var med den danske regerings billigelse, at oberstløjtnant Kryssing havde overtaget kommandoen over korpset. Med dette formål havde man nemlig bevilget hans ansøgning om at træde uden for nummer. (Parl. Kom. V side 261).

Udenrigsministeriet lagde stor vægt på at opnå den her omtalte ændring af pressemeddelelsen, netop fordi man ville undgå at give udtryk for en dansk anerkendelse af korpset. Regeringens holdning over for hvervningen var om ikke negativ, så dog absolut heller ikke entusiastisk. Hvervningen ansås som et nødvendigt onde, man måtte finde sig i.

IV.

I kapitel 11 om Sabotagen, side 298–335, skriver forfatteren side 310 om Danmarks tiltræden af Antikominternpagten: »Skønt pagten ikke pålagde Danmark nye forpligtelser, lod den sig tolke som en symbolsk indlemmelse blandt Tysklands allierede«. Forfatteren har sikkert ret i, at denne opfattelse var fremherskende i vide kredse, ikke mindst blandt udenlandsdanskerne, og mange troede sikkert, at der var tale ikke blot om en symbolsk, men også om en virkelig tiltræden af det militære forbund mellem Tyskland, Italien og Japan, Tremagtpagten. Der havde derfor været grund til at påpege, at dette er en total misforståelse, idet pagten i virkeligheden ikke forpligtede os udover, hvad vi allerede et halvt år tidligere – ved Tysklands angreb på Sovjetunionen – var gået med til. Endvidere er det vigtigt at fastholde, at regeringen først bøjede sig efter,

at Tyskland var gået ind på de danske betingelser (de berømte »fire punkter«), hvoraf den vigtigste var en erklæring om, at tiltrædelsen ikke medførte, at Danmarks status som ikke-krigsførende stat ændredes. Den samlede virkning af de danske betingelser, der accepteredes af Tyskland, var at Danmarks tiltrædelse blev en tom formalitet uden reelt indhold.